

ความบางตอนจากวิทยานิพนธ์พระครูวัดเบิก

คำรพ เกิดมีทรัพย์

ผมค้นหาอ่านงานวิจัย หรือวิทยานิพนธ์ ที่เผยแพร่โดยทั่วไป ได้อ่านแค่บทคัดย่อ ซึ่งเป็นรูปแบบทางวิชาการที่มหาวิทยาลัยกำหนด รู้แต่หลักๆ วันนี้ได้อ่านวิทยานิพนธ์ฉบับเต็ม ของพระครูวิศาลธรรมจารี เจ้าอาวาสวัดเบิก, เจ้าคณะตำบลคลอง อำเภอลือธนาบดี จังหวัดนครศรีธรรมราช ท่านพระครูเขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในประเพณีลากพระเดือนห้าเมืองอลอง นครศรีธรรมราช” วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๕๘

ผมสนใจประวัติเมือง อลอง จึงเก็บความมาฝากมิตรรักนักอ่าน “สารนครศรีธรรมราช” ดังนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลคลอง บ้านทีกประวัติตำบลโดยอ้างอิง ประวัติศาสตร์ไทย ของ เจริญ ไชยชนะ กล่าวว่าชาวอลองมิได้เป็นชาวได้มาโดยกำเนิด มีการอ้างข้อความตามพงศาวดารว่า ปี พ.ศ. ๑๙๓๑-๑๙๓๔ พระรามศวรได้ยกทัพไป

เมืองเชียงใหม่ การตีครั้งนั้นไม่สำเร็จ ขากลับก็ไม่กลับมือเปล่า ได้กวาดต้อนผู้คนจากเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่งมาด้วย แล้วส่งไปอยู่เมืองจันทบุรี เมืองพัทลุงและ เมืองนครศรีธรรมราช ที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ให้อยู่ที่เมือง “อลอง” หรือ “เมืองหลอง”

เจ้าเมืองทางเหนือที่ได้รับมอบหมายให้กวาดต้อนผู้คนมาในครั้งนั้น คือ เจ้าเมืองกุมกาม มีภริยานามว่า นางรายา ตามหลักฐานว่าได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เปล้าเป็นดอนใหญ่ เนื้อที่ไม่น้อยกว่า ๘๐ ไร่ เพราะต้องรับผิดชอบ ข้าหาสบริวารอีกมากมาย การมาของชาวเหนือในครั้งนั้น มีกลุ่มชนชาวเขินมาด้วย ชาวเขินที่มาด้วยนี้ตั้งบ้านเรือน ทางทิศใต้ของวัดเขาน้อย ต่อมาลูกสาวของเจ้ากุมกาม ถูกเห็บแรดกัดที่ได้รวบรวมถึงแก่กรรม เจ้าเมืองได้จัดการ ฝังศพลูกสาวไว้ในที่อันสมควร บริเวณบ้านของท่าน พร้อมกับประกาศให้ สถานที่นั้นเป็นสุสานประจำเมือง “อลอง” หรือ “เมืองหลอง” แล้วเจ้ากุมกาม กับนางรายา ก็ย้ายบ้าน ไปสร้างบ้านเรือนที่อยู่ใหม่ ร่นลงมาทางทิศตะวันออก ห่างจากที่เดิมประมาณ ๕ กิโลเมตร อยู่ทางทิศตะวันออกของวัดคงคาเลียบ หรือวัดท่าควาย

ปัจจุบันสถานที่ ที่เชื่อกันว่าเป็นที่ฝังศพ ลูกสาวของเจ้ากุมกาม คนตำบลฉลอง, เขาน้อย ยังเรียก ชื่อ “เปลวดอนใหญ่” และทุ่งนา ใกล้ๆ วัดคงคาเลียบ หรือวัดท่าควาย เรียก “ทุ่งจำวโย” ที่เรียกเช่นนี้เพราะเรียก ตามๆ กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

สมัยอยุธยาตอนปลาย ตรงกับรัชสมัยพระเพทราชา พ.ศ.๒๒๓๑-๒๒๔๖ ตอนนั้น “หลอง” หรือ “อลอง” เป็นเมืองขนาดเล็ก ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช พระเพทราชาได้สั่งให้กองทัพยกไปตีเมืองนครศรีธรรมราช “หมื่นเมืองฉลอง” ผู้รักษาเมืองได้ช่องสุมผู้คนเรียกมาฝึกอาวุธ เพื่อต่อสู้กับกองทัพเมืองอยุธยา โดยตั้งค่าย กองบัญชาการไว้ตอนรับข้าศึก เรียกตนเองว่า “กองทัพน้อย” ที่ “ทับขาม” (ปัจจุบันอยู่บริเวณ วัดสุชน ตำบลลิขิต) มีกองทหารของท่านจอมหาญ จากเมือง “อลอง” หรือเมือง “หลอง” ไปตั้งค่ายรับรับข้าศึก ผลการต่อสู้ กองทัพน้อย ของท่านจอมหาญ พ่ายแพ้แก่ทัพเมืองอยุธยา ท่านจอมหาญ ถูกฆ่าตายในสนามรบ ทัพเมืองกรุงก็ยกทัพผ่านพ้นไป เมืองนคร ไม่สนใจที่จะแะมาตีเมือง “อลอง” แล้วบ้านเมืองและผู้คนอยู่กันอย่างสงบสถานที่ฝึกอาวุธเรียกว่า “นาค่าย” จากนั้นค่ายไปทางทิศตะวันตก เป็นทุ่งนา มีชื่อ “ทุ่งสุเมือง” น่าจะเป็นบริเวณที่เป็นสนามรบตั้งรับข้าศึกก่อน ที่จะยกทัพไปถึง “ดอนท่าเนียบ” “นาค่าย” “ทุ่งสุเมือง” “ดอนท่าเนียบ” ยังมีชื่อเรียกขานถึงปัจจุบัน

หนังสือ ชื่อ ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช : ชุมชนที่สาบสูญ พิมพ์โดย กรมศิลปากร บันทึกความว่า เมืองฉลอง (ฉลอง) เมืองภักดีสงคราม เมืองฉลอง ถือศักดินา ๑,๐๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตรารูปเสียดผามีข้างปลาย ๑ จำลอง ๑ ธงทวน ๑ นวม ๓ หมวก ๓ แหวน ๒๐ ปืนนกสับหลังข้าง ๑ กระบอก ปืนกระสุนนิ้ว กิ่งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับ ๔ กระบอก หอกเขน ๑๐ ทวนเท้า ๑๐ เกณฑ์อยู่รักษา ฉลอง ได้เรียกส่วยอากรในที่ได้รับพระราชทานค่านับฤทธาภีส่วยขุนอินทพิชัย ช่วยราชการที่ฉลอง ถือศักดินา ๔๐๐ ขุนเห็จธานี รองที่ฉลอง ถือศักดินา ๔๐๐ ขุนพรหมบุรี สมุห์บัญชี ถือศักดินา ๒๐๐ หมื่นคชบุรี สมุห์บัญชี ถือศักดินา ๒๐๐ ที่วัดถ้ำตม ๑ วัดเบิก ๑ วัดกลาง ๑ วัดถ้ำเทียนฉาย ๑ เป็นที่เลทุบาตรอยู่ที่ฉลอง สิริ ขุน หมื่น ในที่ฉลอง เมือง ๑ ขุน ๒ หมื่น ๒ รวม ๕ คน

พระประธานในอุโบสถวัดเบิก ตำบลคลอง อำเภอลือลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ของเก่าไม่มีการปรับแต่ง

สำหรับคำว่า “เลททูบาตร” พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ หุดคำวัด โดยพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต) ท่านอธิบาย ดังนี้

“เลททูบาตร (อ่านว่า เลต-ตุ-บาตร) แปลว่าที่ตกห่างกอนดิน,จุดที่กอนดินตก เขียนเป็นเลขทูบาตร ก็มีเลขทูบาตร เป็นภาษาพระวินัย หมายถึงระยะความไกลของกอนดินที่บุรุษผู้มีกำลังปานกลางโยนไป กอนดินตก ตรงจุดไหน ระยะจากที่โยนไปจนถึงจุดที่ตก นับเป็นหนึ่งเลขทูบาตร

เลขทูบาตร ท่านกำหนดไว้สำหรับตัดสินปรับอาบัติภิกษุในบางกรณี เช่น ภิกษุนำเตียง ตั้ง แก้ว หรือที่นอน ของสงฆ์ไปใช้ในกลางแจ้งแล้วทิ้งของมันไว้ โดยไม่เก็บเอง หรือไม่ใช้ให้ผู้อื่นเก็บ เดินจากไป เมื่อห่างจากของสงฆ์นั้น ไปเกินเลขทูบาตรหนึ่งเพียงก้าวเดียว จัดเป็นความผิด คือปรับอาบัติ ฐานไม่รักษาของสงฆ์ หรืออาจทำให้ของสงฆ์เสียหาย”

ฐานโยนีวัดเบิก เมืองอลอง ตำบลอลอง อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

(หลักฐานทางอารยธรรมที่โดดเด่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ พุทธศตวรรษที่ ๑๐ อยู่ระหว่างปี พ.ศ.๙๐๑ ถึง พ.ศ.๑๐๐๐ พุทธศตวรรษที่ ๑๑ อยู่ระหว่างปี พ.ศ.๑๐๐๑ ถึง พ.ศ.๑๑๐๐ จาก วิภีติเตย สารานุกรมเสรี)

ข้อความนี้สนับสนุนความเป็นเมืองอลอง คือ แม้กระทั่งปัจจุบันยังมีชื่อวัดอยู่ แต่ละวัดตั้งอยู่ใกล้ๆ กัน เช่น วัดปลักแรด เป็นวัดร้าง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลอลอง ห่างจาก “ดอนท่าเนียบ” ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ๑,๐๐๐ เมตร จากวัดปลักแรดไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คือ วัดกลาง ระยะทาง ๕๐๐ เมตร วัดกลาง เป็นวัดที่แปลกกว่าวัดทั้งหลายในละแวกนั้น คือ โบสถ์มีสามของอุโบสถวัดกลางมีสองใบในฐาน

สีมาหมายถึงเขตหรือแดนที่กำหนดไว้ สำหรับทำสังกรรมของสงฆ์ เป็นเขตชุมนุมสงฆ์โดยเฉพาะ ซึ่งพระสงฆ์กำหนดว่าผู้อยู่ในเขตนั้นจะต้องร่วมกันทำสังกรรมด้วยความพร้อมเพรียงกัน และที่วัดกลาง ตำบลอลอง แห่งนี้ นายชวน ใจห้าว เล่าว่า เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๗ พระครูประจักษ์วรคุณ ดำริบูรณะอุโบสถ นายชวน ใจห้าว เป็นกรรมการดำเนินการบูรณะฝ่ายฆราวาส ทำการปรับแต่งพื้นที่ เมื่อขุดมาถึงเจดีย์หน้าอุโบสถ ดินที่ฐานเจดีย์บุลง ที่ได้ฐานเจดีย์มีพระยอดธงจำนวนหนึ่ง นายชวนนำไปถวายเจ้าอาวาส เป็นที่โจษขานกันในหมู่ภิกษุสงฆ์พระเครื่องพระยอดธง

เกี่ยวกับพระยอดธง สืบเค้าที่มาได้ความว่า ในสมัยโบราณ ก่อนจะออกรบ บรรดาไพร่พลจะไปสวดสวดหา วัดอุ้มคงไม่ว่าจะเป็นพระเครื่อง หรือเครื่องรางของขลังต่างๆ มาพกติดตัวเพื่อให้ปลอดภัยอันตรายจากข้าศึก

และเดินทางกลับบ้านกลับเมืองอย่างปลอดภัย ในส่วนของกองทัพสมัยนั้น ก็มีการเสริมสิริมงคล เช่นเดียวกัน โดยได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูป ลอยองค์มาเสียบไว้ที่ส่วนยอดของธงประจำทัพ ในแต่ละทัพซึ่งเรานิยมเรียก พระเครื่องชนิดนี้ว่า “พระยอดธง” จาก “ดอนท่าเนียบ” ไปทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือระยะทาง ๘๐๐ เมตร เป็นที่ตั้งวัดเบิก จาก “ดอนท่าเนียบ” ไปทางด้านทิศตะวันออกระยะทาง ๘๐๐ เมตร เป็นที่ตั้งวัดเจดีย์ จาก “ดอนท่าเนียบ” ไปทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ระยะทาง ๑,๐๐๐ เมตร เป็นที่ตั้ง วัดพระโพน ปัจจุบันเป็นวัดร้าง จากวัดเบิก ไปวัดเจดีย์ (ไ้ไข้) ระยะทาง ๑,๐๐๐ เมตร จากวัดเจดีย์ (ไ้ไข้) ไปวัดพระโพน ระยะทาง ๑,๐๐๐ เมตร สอดคล้องกับข้อเขียนของ จำเริญ เพชรฐ บันทึกลงไว้สมัยที่เป็นกำนันตำบลคลอง อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช กำนันจำเริญ เพชรฐ สันนิษฐานว่า “ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ประมาณพุทธศักราช ๑๖๑๕ ตำบลคลองคงจะเป็นเมืองๆ หนึ่งหรืออาจจะเป็นสถานที่ประทับแปรพระราชฐานของกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งก็อาจเป็นไปได้ เพราะสันนิษฐาน ได้จากการเรียกชื่อบ้านแต่ละละแวกบ้าน และสถานที่บางแห่งภายในตำบล ที่เรียกติดต่อมาจนถึงปัจจุบัน คือ บ้านดอนท่าเนียบ นาค่าย บ้านหม่อมสุข บ้านคูก และยังมีสถานที่สำคัญที่มีชื่อน่าจะพอสันนิษฐานได้อีกแห่งหนึ่ง ที่เรียกกันว่า บนวัง ชื่อสถานที่ดังกล่าวตั้งอยู่ระยะที่ไม่ห่างไกลกัน สถานที่ที่เรียกว่า บนวัง นั้น ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ ระหว่างเขาสองลูก เป็นพื้นที่ราบ มีบริเวณเนื้อที่ประมาณ ๓ ไร่เศษ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งอุโบสถ วัดเขาน้อย เดิมเป็นส่วนหนึ่งของตำบลคลอง ปัจจุบันแยกเป็นตำบลเขาน้อย อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นสถานที่ สงบเงียบ น่าพักผ่อนหย่อนใจยิ่งนัก ตั้งแต่เข้าจรดเย็นได้ยินเสียงหรีดหริ่งเรไรส่งเสียงร้องไพเราะจับใจ”

นอกจากชื่อบ้านนามเมืองดังกล่าวแล้วยังปรากฏนาม “นักปราชญ์” ชาว “คลอง” เรียกกันว่า “พ่อเฒ่าเอียด ณ นคร” ลูกหลานของท่านยังได้รับการยกย่องนับถือจากชาวคลอง แม้รุ่นปัจจุบันเรียก “พ่อ” นำหน้าชื่อ เช่น “พ่อนุ้ย” เรียกนายบรรหาร ณ นคร อดีตครูโรงเรียนวัดกลาง ตำบลคลอง อำเภอสิชล พ่อเฒ่าเอียด มีผลงานวรรณกรรม มุขปาฐะที่มีผู้จดจำคำกลอนของท่านเล่าสู่กันฟังเสมอ

วรรณกรรม ชื่อ สรรพสิทธิวน ประวัติว่าพบต้นฉบับหนังสือ ที่วัดเขาน้อย ตำบลเขาน้อย อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ชาวบ้านและนักวิชาการที่ศึกษาสำนวนทำนองการแต่ง เชื่อกันว่าเป็นผลงานของ พ่อเฒ่าเอียด เช่นเดียวกัน

“พ่อเฒ่าเอียด” หรือนายเอียด ณ นคร บิดาชื่อบุตร มารดาชื่อหนูนา ณ นคร เกิดปีมะเส็ง พ.ศ.๒๔๓๖ บ้านเกาะสระ หมู่ที่ ๑ ตำบลคลอง คนรุ่นเก่าเล่าว่า ชื่อนี้ตั้งอยู่ที่วัดกลางนั่นเอง

“พ่อเฒ่าเอียด” จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เป็นศิษย์ของ พระอาจารย์เปี่ยม วัดชนสังฆารามพิจิตร ตำบลเปลิ้น อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช และเป็นศิษย์ของ พระรัตนธัมมิ (ม่วง) วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผลงาน **“พ่อเฒ่าเอียด”** คนอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป ในแถบตำบลคลองยังจำกันได้นายเสนอ มีสิทธิ์ ข้าราชการ บำนาญ บรรณารักษ์ สาร ข.น.ส. วารสารชมรมข้าราชการบำนาญและผู้อาวุโสอำเภอสิชล สัมภาษณ์ นายควิน หรือ นายเควิต เพ็งสุทธิ อายุ ๗๔ ปี ภรรยาชื่อ นางยง อายุ ๗๒ ปี บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ที่ ๑ ตำบลคลอง ไร่บ้านติดกับวัดปลักแรด (วัดร้าง) ปัจจุบันเป็นสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลคลอง สัมภาษณ์เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๘ คนทั้งสองเมื่อวัยเด็กอยู่ที่บ้านพ่อเฒ่าเอียด สองตาช่วยกันเล่าว่า พ่อเฒ่าเอียด เป็นคนมีอารมณ์ขัน ชอบเขียน กลอนมาก มีสมุดดินสอติดตัวอยู่เสมอ เขียนสักวรรคสองวรรคแล้วเหินบะเอว ไปกินข้าวก็เอาไป ไปกินน้ำหวาน

เขาก็เอาไป นึกขึ้นได้ก็เอามาแต่งแล้วหัวเราะคิกๆ ถ้าอยู่ที่บ้านบนเรือนก็เอามาขึ้นลงหีนมาเคาะแทนโหม่ง เขียนไปว่า กลอนไปถูกอกถูกใจเอาไปว่า หรือ ชับ ให้เมียฟังในครัว หรือเอาไปว่า หรือ ชับ ให้เด็กๆ ฟัง นายเคว็ด จึงจำบทกลอนของพ่อเฒ่าเฒ่าได้มาก นายเคว็ดเล่าว่า พ่อเฒ่าแต่งเรื่องหนึ่งทะลุเรื่องแรก ชื่อ “สัญญาเชือดเนื้อ” แต่งให้หนังเที่ยง นำไปแสดง ประชาชนติดอกติดใจมาก แต่งเรื่องที่สอง ชื่อเรื่อง “นางสาวรำไพ” เรื่อง “เทพโมลี” เป็นเรื่องที่สาม และอีกหลายๆ เรื่อง

ตัวอย่างบทกลอนหนึ่งทะลุบางตอน จากเรื่อง “นางสาวรำไพ” บทเจ้าเมืองตั้งชื่อลูก

แต่ปางหลังยังค้างปางพระบาท	ภาณุมาศชิตติยามหาศาล
พอถึงวันอันจะมีพิธีการ	นำกุมารขึ้นประทับบนพลับพลา
มีเกณฑ์แห่แถวทรงบรรเลง	กระทำเพลงเลื่อนลั่นสนั่นฉา
พระหน่อนาถผู้ราชกุมารา	แต่งกายาเต็มยศทางกรดทอง
คณะกรมบรมวงศ์ทรงเครื่องขาว	เป็นแถวยาวคู่เคียงเป็นเรียงสอง
พวกเกณฑ์แห่แลล้วนเสื้อครุยทอง	คนประคองยานุมาศราชประทาน
ปกหมวดยอดสอดใส่สักหลาด	สายอำนาจพาดซ้ายคล้ายทหาร
สนมในใส่เสื้อสีน้ำตาล	มีผ้าป่านผูกติดับนุ่งขึ้นแดง
บิดวงศ์ทรงเครื่องพายุหะ	ประทับหน้าบรมวงศ์ทรงพระแสง
ทหารแห่แลงามตามตำแหน่ง	ใส่ฟอร์มแดงหมวกยอดสอดชนนง
มือถือปืนยืนวันทยาอุ	ล้วนปืนยุทธสงครามพระรามหก
คณะกรมในสภาและนายก	ใส่เสื้อปกถึงน่องทำนองเนดี
พวกชาววังตั้งแนวอยู่แถวซ้าย	พวกผู้ชายชักชวนกันสรวลเส
หมอดูดูฤกษ์ยามตามคะเน	พอถึงเวลาดีตีฆ้องชัย
พวกทหารไชโยให้เอาฤกษ์	เสียงเอิกเกริกเลื่อนลั่นอยู่หัวนโหว
ขยายแถวแนวหน้าออกคลาไคล	แห่ตรงไปตามถนนสู่มณฑลพิธี
พอมาถึงสนามพราหมณ์ออกรับ	ขึ้นประทับเหนือเบญจาหลังคาสี
ชาวประโคนก็ประโคนขึ้นหันที่	พวกพราหมณ์ชี้ทั้งหลายถวายชัย

กลอนหนึ่งทะลุ เรื่อง “นางสาวรำไพ” ผมคัดลอกมาให้อ่านกันพอสังเขปเท่านั้น ส่วนความบางตอน จากวิทยานิพนธ์ พระครูวัดเบญจ เมื่อศึกษาจากเอกสารที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ที่ค้นหาลังพอจะสืบค้นได้ ประกอบกับคำบอกเล่าของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลคลอง อำเภอสหัส จังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวได้ว่า เมืองอลอง หรือเมืองหลวง หรือตำบลคลอง ปัจจุบัน เป็นเมืองมาก่อน อ่านเรื่องนี้พอเรียกน้ำย่อยแล้ว ท่านใดสนใจ อยากูรู้เรื่องนี้ให้ลึกซึ้งกว่านี้ ขอฝากคนรุ่นต่อไปให้ช่วยกันค้นคว้า แล้วนำมาเผยแพร่เล่าสู่กัน ส่วนผู้เขียนมีความสามารถแค่เป็นคนนำเสนอ “กรุยทาง” ให้ลูกหลานสืบค้นต่อไปเท่านั้น

บุคลากรและการอ้างอิง

เจริญ ไชยชนะ. ประวัติความเป็นมาตำบลคลอง. องค์การบริหารส่วนตำบลคลอง อำเภอสิชล
นครศรีธรรมราช.

กรมศิลปากร.ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช : ชุมชนที่สาบสูญ. (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์
เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางส้มจิ้น สุวรรณโกศัย เป็นกรณีพิเศษ, ๒๕๕๒), หน้า ๓๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช).พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดคำวัด. (กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒.

สัมภาษณ์นายชวน ใจห้าว, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

เสนอ มีสิทธิ์, “พ่อเฒ่าเฒ่า” สาร ข.น.ส.(ฉบับที่ ๑๒ มกราคม - มิถุนายน, ๒๕๔๘), (อัตถำเนา).

สัมภาษณ์นายสุนทร ใจห้าว, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลอง อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช.

๕ มีนาคม ๒๕๕๘.

คนเรานั้น ต้องพูดจากันเพราะๆ

เอาใจเขามาใส่ใจเรา

อย่าไปพูดจากระโห้กระโฮ้

ไม่มีใครเขาอยากได้ยิน เลี้ยงที่ไม่เพราะหรอก